

İSTEHSALIN SƏMƏRƏLİLİYİNİN MAHİYYƏTİ VƏ ONUN NƏZƏRİ ƏSASLARI

Səmərəlilik meyarı-istehsal fəaliyyətinin son nəticəsidir, son nəticə isə məhsul istehsalına çəkilmiş xərclərin gətirdiyi səmərədir. Səmərəlilik göstəricisi - səmərə ilə xərclərin kəmiyyət nisbəti, ictimai istehsalın səmərəliliyinin keyfiyyət səciyyəsidir. İstehsal münasibətlərinin forması, inkişaf səviyyəsi, mülkiyyət forması və təsərrüfat növündən asılı olmayaraq, səmərəlilik anlayışı, onun iqtisadi məzmunu və mahiyyətinin düzgün müəyyən edilməsi daim tədqiqatçıları düşündürmüşdür. İqtisadi ədəbiyyatlarda iqtisadi səmərəliliyin mahiyyətini müəyyən edən müxtəlif nəzəri-metodoloji yanaşmalar mövcuddur. Tanınmış iqtisadçı alim L.İ.Abalkin hesab edir ki, səmərəlilik iqtisadi inkişaf prosesinin nəticəsidir. Onun fikrincə, səmərəlilik alınan nəticələrin sərf edilən məsrəflərə və ehtiyatda olanlara nisbətidir. Səmərəliliyin artması isə minimum səviyyədə məsrəflər müqabilində mümkün qədər çox nəticələrə malik olmaq deməkdir. V.A.Tixonov səmərəliliyi iqtisadi kateqoriya kimi qiymətləndirir və onun iqtisadi münasibətlər prosesinin nəticəsi kimi qəbul edilməsini təklif edir. O, hesab edir ki, səmərəlilik istehsalın nəticələrini əks etdirir. Buradan da belə bir nəticə əldə etmək mümkün olur ki, səmərəlilik məqsədə nail olmaq səviyyəsini müəyyən etmək üçün iqtisadi bir vasitə və kateqoriyadır. Səmərəlilik iqtisadi nəticələri qiymətləndirmə meyarıdır. Bəzi iqtisadçı alimlər, bir tərəfdən, səmərəlilik məfhumu altında Aqrar Sənaye Kompleksi sisteminin məhsuldar qüvvələrinin və istehsal əlaqələrinin mütərəqqiliyini başa düşürlər. Digər tərəfdən, aqrar - sənaye istehsalının effektivliyinə məhsul istehsalı prosesində kompleksin istehsal ehtiyatlarından istifadə səviyyəsinə təsir edən kateqoriya kimi baxılır. İstehsalın iqtisadi səmərəliliyinin məzmununu istehsalın nəticələrinin məsrəflərə və ya resurslara nisbəti səmərəlilik amili kimi izah edilir. Məhdud mənada istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə ən az məsrəflə eyni istehsal nəticəsində nail olunur.

Araşdırmalar nəticəsində aydın olur ki, iqtisadçı alimlər arasında istehsalın səmərəliliyini müəyyən edən göstəricilər barədə də birmənalı fikir formalaşmamışdır. Bəzi hallarda istehsalın səmərəliliyi kateqoriyası ilə onu müəyyən edən göstəricilər arasında heç bir fərq qoyulmur, onların məzmunu və mahiyyəti eyniləşdirilir. Bəzi iqtisadçılar isə istehsal nəticələrinin qiymətləndirilməsi meyarı ilə iqtisadi göstəricilər arasında oxşarlığın olmadığını iddia edirlər. Bəzi iqtisadçılara görə, səmərəliliyi müəyyən edən göstəricilər sistemini genişləndirmək məqsəduyğun sayılır, digərləri isə, əksinə, göstəricilərin sayını mümkün qədər azaltmağı təklif edirlər. Tədqiqatçılar səmərəliliyi müəyyən edən göstəricilər barədə danışarkən əmək məhsuldarlığı, maya dəyəri, fond tutumu, material tutumu, rentabellik, mənfəət (xalis gəlir) və s. göstəricilərə üstünlük verirlər. İctimai istehsalın səmərəliliyinə dair nəzəri fikirlərin inkişaf etdirilməsində V.S.Nemçinov, V.V.Novojilov, L.V.Kantoroviç, S.Q.Strumilin və sair iqtisadçıların xidmətləri çoxdur. Kənd təsərrüfatında səmərəliliyi, ictimai istehsal anlayışı kimi, bəzi iqtisadçılar 1 hektar torpaq sahəsindən minimal xərclər müqabilində daha çox məhsul

istehsalı ilə xarakterizə etməyi, digər iqtisadçılar isə cəmiyyətin tələbatının ödənilməsi ilə yanaşı, xalis məhsul alınmasının təmin edilməsini səmərəlilik kimi qəbul edilməsini təklif edirlər.

İstehsalın iqtisadi səmərəliliyinin tənzimlənməsi və yüksəlməsi üçün onun səviyyəsinə ayrı-ayrı amillərin necə təsir etməsini bilmək lazımdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, müxtəlif istehsal sahələrində və müəssisələrdə səmərəliliyin səviyyəsinə eyni amilin təsir dərəcəsi eyni olmur. Bu, hər bir istehsalın xüsusiyyətlərindən, yerindən və s. asılıdır. İstehsal edilən məhsulların bəzilərinin əmək tutumu, bəzilərinin isə fond tutumu yüksək olur. İqtisadi səmərəliliyin səviyyə və dinamikasının təhlilinə başlamamışdan əvvəl bu xüsusiyyətləri bilmək və təhlili zamanı nəzərə almaq lazımdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri ADSK. Səda nəşriyyatı, Bakı, 2015.
2. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı ADSK. Səda nəşriyyatı, Bakı, 2015.
3. Cabbarova A.İ.” Beynəlxalq statistika” fənnindən metodik göstəriş. Bakı. 2011.
4. Qasimov Ə.C. “Aqrar- sənaye müəssisələrinin iqtisadiyyatı və idarəedilməsi”, Bakı, 2005.
5. Hüseynov V.Ə. Özəl Kənd Təsərrüfatı müəssisələrində istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları, Bakı, 2001.
6. Xurşudov Ş.M., Bazar münasibətlərinə keçid şəraitində aqrosənaye istehsalının iqtisadi səmərəliliyinin yolları, Bakı, 1998.